

Δρ. Βασιλική Τσαγκρόνη, Λέκτορας Πολιτικής Επιστήμης, Leiden University,
v.tsagkroni@fsw.leidenuniv.nl

Νοσταλγικός εθνικισμός και ρητορική εξόδου, η περίπτωση της βρετανικής ριζοσπαστικής δεξιάς

Το αποτέλεσμα της 24^{ης} Ιουνίου 2016, σηματοδότησε μια νέα σελίδα στην ιστορία τόσο της Βρετανίας, όσο και της Ευρώπης. Ο αναδυόμενος αγγλικός εθνικισμός και ο κομβικός ρόλος της ακροδεξιάς πολιτικής σκηνής, κατάφερε μεν να οδηγήσει ένα έθνος σε μια ιστορική απόφαση, αλλά και να υποστηρίξει έναν πολιτικό χώρο στη σημαντικότερη νίκη του στη μέχρι τότε παρουσία του στη βρετανική πολιτική σκηνή: τη δημιουργία ενός κεντρικού θέματος το οποίο θα ήταν ζωτικό για την εκστρατεία εξόδου, τη μετανάστευση. Η αντίληψη ότι οι ‘οι πολιτικές της Ευρώπης’ περιορίζουν το ‘ελεύθερο εμπόριο’ και την ‘ελεύθερη ροή κεφαλαίων’, ότι οι μετανάστες ευθύνονται για την μείωση των κερδών, την υπομόνευση των εθνικών κοινωνικών υπηρεσιών και την άνοδο των επιπέδων ανεργίας, καθώς και η προτροπή για για ιδιωτικοποίηση και μετάβαση, σε μια ακραία έκδοση νεοφιλελευθερισμού, ήταν η κεντρική ρητορική από τη μεριά της βρετανικής ριζοσπαστικής δεξιάς η οποία αποτέλεσε κομβικό παρανομαστή των πολιτικών εξελίξεων. Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στον εντοπισμό και την ανάλυση των καταλυτών ρητορικής και πολιτικής εξόδου από την ΕΕ.

Λέξεις Κλειδιά: Brexit, ευρωπαϊκός ολοκληρωτισμός, μετανάστευση, ριζοσπαστική δεξιά, εθνικισμός

Το δημοψήφισμα της Βρετανίας για την παραμονή ή μη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση στις 23 Ιουνίου 2016 αποτέλεσε βασική στιγμή για την ευρωπαϊκή (μη) ολοκλήρωση. Και ενώ οι δημοσκοπήσεις ακόμα και τη μέρα του δημοψηφίσματος αναδείκνυαν την καμπάνια παραμονής ‘Remain’ μπροστά, με προβάδισμα τεσσάρων μονάδων, 52-48 υπέρ της παραμονής

στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ήταν η μεριά της εξόδου ‘Brexit’ που θα έκανε την τελική αξίωση νίκης ξημερώματα της 24^{ης}. Η κατανόηση του ποσοστού ψήφου του Brexit μπορεί να επεξηγηθεί αναλύοντας παράγοντες όπως η ταξική διαστρωμάτωση, καθώς και κοινωνικές συμπεριφορές γενικότερα. Καθοριστική σημασία όμως για την κατανόηση του αποτελέσματος έχει και η μελέτη του ρόλου της ακροδεξιάς σκηνης της Βρετανίας και τον αντίκτυπο αυτής ως κομβικό παρανομαστή των πολιτικών εξελίξεων που οδήγησαν τη χώρα σε αυτή την ιστορική απόφαση. Για να αξιολογηθεί η συμβολή του συγκεκριμένου πολιτικού χώρου στο αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, το παρόν άρθρο κάνει μια σύντομη ανασκόπηση της παρουσίας της ριζοσπαστικής δεξιάς στη χώρα, αναλύει τη ταυτοτητοποιηκή ‘identitarian’ πολιτική, εθνικισμό και ευρωσκεπτικισμό και επεξηγεί τις επιπτώσεις αυτών όχι μόνο ως αντίκτυπο στο δημοψήφισμα, αλλά και τον αντίκτυπο του δημοψηφίσματος προς αυτά.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο, αν και η ριζοσπαστική δεξιά δεν ήταν δημοφιλής όπως σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες στα τέλη της δεκαετίας του 1980 (π.χ. Σκανδιναβικές χώρες), ένας συνδυασμός περιστάσεων στα τέλη της δεκαετίας του 2000 έφερε μια αλλαγή στην εσωτερική πολιτική σκηνή. Η αύξηση των ποσοστών μετανάστευσης (βλ. Migration Observatory 2015) και η γενική ανησυχία για την πολυπολιτισμικότητα (βλ. κριτική του David Cameron σχετικά με την πολυπολιτισμικότητα του κράτους, 2011), μαζί με την αυξανόμενη ισλαμοφοβία και την οικονομική κρίση, δημιούργησαν ένα εύφορο έδαφος για την υποστήριξη ακροδεξιών λαϊκιστικών αντιπροσώπων. Το 1982, ιδρύεται από τον πρώην ηγέτη του φασιστικού Εθνικού Μετώπου (National Front) John Tyndall, το Βρετανικό Εθνικό Κόμμα (British National Party), το οποίο θα γνωρίσει μέτρια επιτυχία κυρίως σε τοπικό επίπεδο, παρόλη την προσπάθεια οικειοποίησης ενός πιο μετριοπαθούς λαϊκιστικού προφίλ, εγκαταλείποντας τον ακραίο λόγο και τη ρητορική βιολογικού ρατσισμού, υπό την ηγεσία του Nick Griffin. Στο μανιφέστο του, το ίδιο το κόμμα αυτοαναγνωρίζεται ως Βρετανός εθνικιστής με θεμελιώδεις βασικές αξίες που απαιτούν την εθνική και πολιτιστική αναγέννηση, προωθώντας έναν

εθνοτικό εθνικισμό, αντι-μεταναστευτικές πολιτικές και υπογραμμίζοντας την αναδυόμενη απειλή της πολυπολιτισμικότητας και την εναντίωσή του στον ευρωπαϊκό ολοκληρωτισμό. Η δεύτερη σημαντική παρουσία στην ριζοσπαστική δεξιά σκηνή της χώρας είναι το UKIP, το Κόμμα Ανεξαρτησίας Ηνωμένου Βασιλείου. Δημιουργήθηκε από τον Alan Sked το 1993 και εξ αρχής επικεντρώθηκε στη μονοθεματική ρητορική εναντίωσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και την προτροπή εξόδου της χώρας από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αναπτύσσοντας λαϊκές ακροδεξιές πολιτικές, το κόμμα κατάφερε να αυξήσει σταθερά τη στήριξή του από το 0,3 τοις εκατό των ψήφων στις γενικές εκλογές του 1997 στο 12,6 τοις εκατό στις τελευταίες γενικές εκλογές του 2015. Στις ευρωπαϊκές εκλογές του 2014, το κόμμα κέρδισε το 27,5% της λαϊκής ψήφου και έγινε το ισχυρότερο κόμμα της χώρας. Μετά από μια σειρά αλλαγών στην ηγεσία, το κόμμα, κάτω από τον Nigel Farage, αύξησε με επιτυχία την προβολή του και από αυτό που οι Ford και Goodwin περιέγραψαν «σαν μια μεγάλη θυμωμένη αρκούδα», που «θα έπεφτε σε χειμερία νάρκη κάθε λίγα χρόνια, προκαλώντας στιγμιαίες αναταραχές δυσαρέσκειας προς τις πολιτικές ελίτ των Βρυξελλών και του Westminster, και στη συνέχεια να επιστρέψουν στους φτωχούς τους» (Ford και Goodwin 2014: 2) αποδείχθηκε σε κεντρικό παράγοντα πολιτικής επιρροής σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Με ένα μείγμα ξενοφοβίας, εθνικισμού, ευρωσκεπτικισμού και λαϊκιστικής ρητορικής, το UKIP κατόρθωσε να αντιμετωπίσει τις ανησυχίες του εκλογικού σώματος και να προσφέρει μια συγκρατημένη εναλλακτική λύση σε σύγκριση με αυτή του Βρετανικού Εθνικού Κόμματος, BNP.

Στο σημείο αυτό δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο ευρωσκεπτικισμός δεν είναι χαρακτηριστικό μόνο της ριζοσπαστικής δεξιάς σκηνής, όμως στην περίπτωση του UKIP, η ύπαρξη του κόμματος φαίνεται να απορρέει άμεσα από τη βρετανική ευρωσκεπτικιστική παράδοση, που αναδείχθηκε μετά τη διάσημη πλέον ομιλία της Margaret Thatcher στη Bruges του Βελγίου όπου χαρακτηριστικά ανέφερε: «Δεν έχουμε επαναφέρει με επιτυχία τα σύνορα του κράτους

στη Βρετανία, μόνο για να τα δούμε ξανά να επαναπροσδιορίζονται σε ευρωπαϊκή κλίμακα, με ένα υπερκρατικό κράτος να ασκεί νέα κυριαρχία από τις Βρυξέλλες» (Thatcher, 1988).

Πως κατάφερε λοιπόν ένας μη εκλογικά πετυχημένος χώρος να αναδειχθεί σε πρωταρχικό καθοριστικό πρωταγωνιστή αναδιπλώνοντας εκ νέου ένα επιχείρημα χρόνων; Η απάντηση βρίσκεται σε αυτό το μίγμα ρητορικής που αναφερθήκαμε προηγουμένως. Αρχικά, τα ριζοσπαστικά δεξιά κόμματα καταφέρνουν να συνδυάσουν τον αναδυόμενο βαθμό δυσαρέσκειας ενάντια στη μετανάστευση και την πολυπολιτισμικότητα (Bale, Hampshire and Partos, 2011), δημιουργώντας μια επικεντρωμένη ταυτοποιητική πολιτική, με την έννοια της ταυτότητας ως εργαλείο προσδιορισμού του ατόμου που ανήκει σε αυτό που βλέπει ως «ομάδα πλειοψηφίας» με βάση μια σειρά χαρακτηριστικών π.χ. θρησκείες ή εθνικότητα, όπου το «άλλο» / «διαφορετικό» αντιτίθεται στη «μάζα» / «πλειοψηφία». Το επιχείρημα εμπλουτίζεται με τη στοχοποίηση της διεφθαρμένης πολιτικής ελίτ, που επωφελείται από αυτοεξυπηρετούμενες συνδέσεις με τις Βρυξέλλες και που με φιλελεύθερες πολιτικές επέτρεψε ανά τα χρόνια αλλαγές στην βρετανική κοινωνία που ευνόησαν νεοεισερχόμενους μετανάστες στη χώρα ενάντια στα συμφέροντα του βρετανικού λαού, αλλά και που επέτρεψαν την παρακμή του εθνικού πολιτισμού, της εθνικής ταυτότητας και φυσικά της εθνικής κυριαρχίας στην Ευρώπη αλλά και σε όλο τον κόσμο. Οι εθνικιστικές ανησυχίες για την απώλεια κυριαρχίας στην Ευρώπη έχουν συνδεθεί στενά με το προφίλ της ριζοσπαστικής δεξιάς και επικεντρώνεται στην απόδοση έλλειψης λαϊκής νομιμότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Χαρακτηριστικά στη Βρετανία, αναφορικά με το δημοψήφισμα του 1975, το επιχείρημα υπογραμμίζει ότι πρακτικά ο βρετανικός λαός ρωτήθηκε μόνο για την συμμετοχή της χώρας σε μια «κοινή αγορά» και ελεύθερο εμπόριο χωρίς να διεισδύει σε βάθος στο σύνολο των συνεπειών μιας ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με τον Farage το 2011 να δηλώνει: «Η υποταγή του βρετανικού λαού σε αντιδημοκρατική κυριαρχία δεν έχει ποτέ δημοκρατικά κυρωθεί» και παρομοιάζει την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ως «αποικιοκρατία ενός μεγέθους σε

όλες τις αποστάσεις» (σ. 58-59). Το επιχείρημα όμως δε σταματά εδώ. Ριζωμένο σε ένα νοσταλγικό ρομαντικά εθνικισμό, αναφέρεται σε ένα λαμπρό κυρίαρχο έθνος του οποίου το πρότυπο δημοκρατίας και νομικών συστημάτων έχει εξαπλωθεί σε όλο τον κόσμο και του οποίου η αξία δε μπορεί να μειώνεται ως ένα παρακλάδι μιας φεντεριστικής Ευρώπης υπερκράτος. Η αποχώρηση λοιπόν από την Ευρωπαϊκή Ένωση υπόσχεται να επαναφέρει την κατασχεμένη δημοκρατία και να αποκαταστήσει το καθεστώς της χώρας ως παγκόσμιο πρωταγωνιστή, μένοντας πιστό στην θεμελιώδη αρχή ελευθερίας σε επίπεδο δράσης, οικονομικών πόρων και έθνους.

Η σχέση με την Ευρώπη όμως δεν επικεντρώνεται μόνο σε θέματα επιρροής ή διεθνούς κύρους αλλά και σε θέματα προστασίας και ασφάλειας των συνόρων. Με το 61% του πληθυσμού στη Βρετανία το 2015 να δηλώνει ότι η μετανάστευση αποτελεί το πιο σημαντικό θέμα που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν είναι τυχαίο που αποτέλεσε κεντρικό θέμα ρητορικής, συνδέοντας συχνά το επιχείρημα κατά της μετανάστευσης με θέματα ασφάλειας, τονίζοντας ότι βασική προϋπόθεση για την αντιμετώπιση του προβλήματος αποτελεί η ριζική αλλαγή σχέσης με την Ευρώπη. Και ενώ η μετανάστευση δεν αποτελεί νεοσύστατο θέμα συζήτησης στη Βρετανία, αυτό που κατάφερε η ριζοσπαστική δεξιά είναι να το συνδέσει με το βασικό της επιχείρημα κατά της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Στόχο στο επιχείρημα κατά της μετανάστευσης αποτελούν και οι μετανάστες από τις μετα-κομμουνιστικές χώρες που εισήλθαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2004, οι οποίες αποτελούν βασική πηγή ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού. Η μετανάστευση συνδέεται και με το επιχείρημα της προστασίας του κράτους πρόνοιας, το οποίο πρέπει να προστατευτεί με αυστηρότερα μέτρα, ώστε να μην είναι δυνατή η εκμετάλλευσή του από νεοεισερχόμενους στη χώρα. Επιπλέον, ειδική έμφαση δίνεται και στην πιθανότητα εισόδου της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, υπογραμμίζοντας τις διαφορές σε θέματα ελευθερίας λόγου, καθώς και το γεγονός ότι πρόκειται για μία μουσουλμανική χώρα, η οποία χαρακτηρίζεται συχνά από ανείπωτες αναταραχές και

υποθάλλουσες σχέσεις με το ισλαμικό κράτος. Το θέμα ένταξης της Τουρκίας αποτυπώθηκε σε σειρά προεκλογικών υλικών που προηγήθηκαν του δημοψηφίσματος. Επιπλέον, η έλλειψη εμπιστοσύνης στην Ευρωπαϊκή Ένωση τονίζεται με την αναφορά στις αποτυχημένες προσπάθειες πολιτικής αντιμετώπισης της προσφυγικής κρίσης, σε μία προσπάθεια ομοιογενοποίησης κάθε μορφής μετανάστευσης (ασύλου, προσφυγικής, οικονομικής) παρά το γεγονός ότι η Βρετανία αποτελεί εξαίρεση στις πολιτικές ασύλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Χαρακτηριστικό αυτής της προσπάθειας αποτελεί η αφίσα ‘Breaking Point – EU has fails us all’ από την εκστρατεία Brexit που φαίνεται να εκμεταλλεύεται πλήρως το συγκεκριμένο ζήτημα. Η χρησιμοποιηθείσα αφίσα, η οποία παρουσιάζει μια εικόνα Σύριων προσφύγων, καλεί σε απελευθέρωση από την Ευρωπαϊκή Ένωση και ανάκληση του ελέγχου των συνόρων και αποτυπώνει μια τριπλή αναλήθεια: ότι η εισερχόμενη μετανάστευση που ενθαρρύνεται από την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ένα μη λευκό φαινόμενο, ότι αφορά κυρίως νεαρά και ικανά αρσενικά, που μπορούν μόνο να έρχονται για να κλέψουν τις δουλειές και ότι είναι δούρειος ίππος για την εισαγωγή ισλαμιστών τρομοκρατών από τη Μέση Ανατολή (Morrison, 2016). Η εικόνα αντιμετωπίστηκε περισσότερο ως προπαγανδιστικό υλικό, με βάσεις τόσο σε ξеноφοβία όσο και ρατσισμό, με σκοπό την πρόκληση πανικού εξαιτίας της διαστρέβλωσης των πληροφοριών που περιείχε, καθώς η ελεύθερη κυκλοφορία μεταξύ κρατών μελών αφορά οικονομικούς μετανάστες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και όχι πρόσφυγες εκτός αυτής που διασχίζουν τα σύνορα στο μονοπάτι μεταξύ Σλοβενίας και Κροατίας.

Παρόλο που δεν μπορεί να μετρηθεί το μέγεθος επιρροής της συγκεκριμένης καμπάνιας στο αποτέλεσμα της τελικής ψήφου του δημοψηφίσματος, κάνοντας μια ανασκόπηση στο χώρο της ριζοσπαστικής δεξιάς, είναι ξεκάθαρο ότι η Ευρώπη έχει αποτελέσει το κέντρο της ρητορικής ως βασική του προβλήματος, τόσο της μετανάστευσης, όσο και της απειλής της πολιτισμικής ταυτότητας, πηγή της διεφθαρμένης πολιτικής ελίτ και πηγή περιοριστικών πολιτικών και νομοθεσιών της βρετανικής κυριαρχίας. Το Ισλάμ, η μετανάστευση και η

πολιτισμική ταυτότητα αποτελούσαν χρόνιες ανησυχίες στα μάτια των ψηφοφόρων, οι οποίοι όμως απέφευγαν εσκεμμένα επίσης για χρόνια οργανώσεις όπως το BNP εξαιτίας της σύνδεσής του με τη βία και τον εξτρεμισμό. Αυτό που κατάφερε ο Farage με το UKIP, και εμμέσως η παρουσία του στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, είναι μια νομιμοποίηση επιχειρημάτων σχετικά με τα προαναφερθέντα θέματα, ακολουθώντας μια πιο παραδοσιακή ευρωσκεπτικτική παράδοση, συνδυάζοντας τους «στρατηγικούς ευρωσκεπτικιστές» με μια «διακριτική ξеноφοβία» που αποτέλεσε και το κύριο σώμα στήριξης της καμπάνιας εξόδου.

Το αποτέλεσμα της 24^{ης} Ιουνίου δεν σκιαγράφησε μόνο μια μεταβατική περίοδο για μέλλον της χώρας αλλά και για το μέλλον της ριζοσπαστικής δεξιάς. Και παρόλο που οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις του αποτελέσματος θα φανούν στο πέρασμα του χρόνου, σε μία προσπάθεια μέτρησης του αντίκτυπου που είχε το Brexit στο συγκεκριμένο πολιτικό χώρο, με έμφαση στη διαδιακτυακή τους παρουσία και αλληλεπίδραση, οι Smith και Colliver (2016) υπογραμμίζουν ότι είναι ήδη εμφανής μια σημαντική αύξηση της προβολής ομάδων όπως το BNP ή ακόμα και κινημάτων όπως Η Βρετανία Πρώτη (Britain First) και η Βρετανική Ενότητα (British Unity), που μπορεί να οδηγήσει και σε κλιμάκωση της λαϊκής τους υποστήριξης. Στο στρατόπεδο του UKIP όμως, ήδη μετά τις εκλογές της 8^{ης} Ιουνίου του 2017, το κόμμα είδε τη δημοτικότητά του να μειώνεται δραματικά, λαμβάνοντας μόλις το 1.8% της τελικής ψήφου, ποσοστό που αντικατοπτρίζει θέματα όχι μόνο ηγεσίας αλλά και κεντρικής ιδεολογίας του κόμματος μετά το Brexit. Με το Brexit να έχει επικυρωποιηθεί, το UKIP φέρεται να αδυνατεί να προσφέρει μια εναλλακτική πρόταση στα μάτια των ψηφοφόρων, καθώς το αποτέλεσμα των εκλογών του 2017 δείχνει τους Συντηρικούς και Εργατικούς να επανακτούν τους παλιούς τους ψηφοφόρους. Η παραίτηση του Farage, αμέσως μετά το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος οδήγησε σε μια προσπάθεια αυτοεπαναπροσδιορισμού, που εκδηλώνεται σε αστάθεια τόσο στην ηγεσία όσο και στη δημιουργία μιας σαφούς πολιτικής για τη Βρετανία εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τι μπορεί να μας υποδείξει το αδιέξοδο του UKIP όμως πέρα από

κομματικό επίπεδο, για την ευρύτερη πολιτική της Βρετανίας; Όπως επισημάνθηκε, η ριζοσπαστική δεξιά κατάφερε να αναδιαμορφώσει σε εθνικό επίπεδο το διάλογο για θέματα μετανάστευσης και ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, στεκόμενη ενάντια στην στήριξη μιας φιλελεύθερης συναίνεσης που πρεσβεύει ο ευρωπαϊσμός και στηρίζοντας πολιτικές ενδυνάμωσης της εθνικής κυριαρχίας της χώρας. Επιτυγχάνοντας το όμως φαίνεται να έχει απομονωθεί και αποδυναμωθεί σε εκλογικό επίπεδο και το επιχείρημα για την επόμενη μέρα και το μέλλον της χώρας να είναι αδιαμόρφωτο και ασαφές. Μπορεί αυτό που συμβαίνει τώρα στο UKIP να είναι σημάδι των προκλήσεων που θα αντιμετωπίσει η χώρα τα επόμενα χρόνια? Ο χρόνος θα το δείξει. Το σίγουρο είναι ότι η συνδρομή του συγκεκριμένου πολιτικού χώρου ήταν καίρια για το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, καταξιώνοντάς την ικανότητά του να τον κλασικό ευρωσκεπτικισμό σε ένα δυναμικό επιχείρημα καταλύτη για την (μη) ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Βιβλιογραφικές παραπομπές

Ford, R and Goodwin, M. (2014). *Revolt on the Right: Explaining Support for the Radical Right in Britain*, Abingdon, UK: Routledge.

Bale, T., Hampshire, J., & Partos, R. (2011). Having One's Cake and Eating It Too: Cameron's Conservatives and Immigration. *Political Quarterly*, 82(3): 398–406.

Cameron, D. (2011). Speech at Munich Security Conference, στο <https://www.gov.uk/government/speeches/pms-speech-at-munich-security-conference> (πρόσβαση 18.3.2018)

Farage, N. (2011). *Flying Free*, London: Biteback.

Migration Observatory (2015) στο <http://www.migrationobservatory.ox.ac.uk/> (πρόσβαση 21.3.2018)

Morrison, J. (2016). Break-point for Brexit? How UKIP's image of 'hate' set race discourse reeling back decades, στο <http://www.referendumanalysis.eu/eu-referendum-analysis-2016/section-5-campaign-and-political-communication/break-point-for-brexit-how-ukips-image-of-hate-set-race-discourse-reeling-back-decades/> (πρόσβαση 15.03.2018)

Smith, M. and Colliver, C. (2016). The impact of Brexit on far-right groups in the UK, στο <https://www.isdglobal.org/wp-content/uploads/2016/07/Impact-of-Brexit.pdf> (πρόσβαση 16.03.2018).